

УДК 339.543:332(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.21.9>**Фрадинський О.А.**

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та фондового ринку,
Хмельницький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9093-5026>

Fradynskyi Oleksandr

Khmelnytsky National University

РОЗВИТОК СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF THE CUSTOMS RISK MANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню особливостей еволюції використання в практичній діяльності Державної митної служби України системи управління митними ризиками. З'ясовано, що поняття «ризик», зводиться до 3 основних аксіом – потреби здійснення вибору; імовірності настання несприятливих подій; отримання негативного фінансового ефекту. Зроблено висновок, що цей термін корелюється і з митною справою та є невід'ємною частиною митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. З огляду на це, застосування системи ризик-менеджменту є необхідною потребою в діяльності сучасної митної адміністрації, оскільки веде до росту ефективності контролю митною службою; акцентує фокус уваги посадовців митниці на контролі за операціями із високим рівнем митного ризику; реалізує базові передумови для прискорення переміщення через митний кордон матеріальних цінностей, пасажирів, та транспортних засобів. Висловлено думку про доцільність виокремлення трьох хронологічних етапів розвитку системи ризик-менеджменту в митній службі: етап інституційного становлення (1999–2012 роки); перехідний етап (2013–2019 роки); етап подальшої еволюції (2019 рік – по тепер).

Ключові слова: ризик, делікт, митниця, система управління митними ризиками, митні платежі, доходи бюджету, Митний кодекс України.

The study is devoted to the generalization of the peculiarities of the development of the use of the customs risk management system in the activities of the State Customs Service of Ukraine. Its purpose is to study the peculiarities of the formation and use of the risk management system in the customs service of Ukraine. The application of the customs risk management system during the implementation of customs formalities contributes to the increase in the effectiveness of customs control. Dialectical was chosen as the basic method of research, as a basis for learning phenomena that have an economic and legal basis and relate to approaches to the study of risk management in the customs sphere. Methods of formal logic were also applied – for systematization, generalization and analysis of information; abstract and logical – when substantiating the provisions of a theoretical nature and preparing conclusions. It was found that the concept of “risk” is reduced to 3 main axioms – the need to make a choice; probabilities of occurrence of adverse events; receiving a negative financial effect, it can be argued that this term is also correlated with the customs case and is an integral part of the customs regulation of foreign trade. In view of this, the application of the risk management system is a necessary requirement in the activities of the modern customs administration. The study of the issue of the evolution of the risk management system in the practical activities of the State Customs Service of Ukraine, taking into account the time frame and peculiarities of its functioning, allowed to identify and characterize three main stages: the stage of institutional formation (1999–2012) – the introduction and active development of customs risk management in DMSU; the transition stage (2013–2019), when the national customs actually lost its independence and functioned

as part of other state executive bodies; the stage of further evolution (2019 to now), which includes the period of restoration of the capacity of customs authorities through the new creation of the State Customs Service of Ukraine. The presented research results can be used both in the following scientific work and by the customs authorities of Ukraine, in the course of their practical activities in the field of customs risk management.

Keywords: *risk, tort, customs, customs risk management system, customs payments, budget revenues, Customs Code of Ukraine.*

Постановка проблеми. Протягом останніх кількох десятиліть для вітчизняної системи державного управління притаманна зміна парадигми на масове використання в практичній діяльності системи ризик-менеджменту, що має на меті протидію та (або) мінімізацію негативних наслідків настання подій, що обумовлюватимуть збитки та (або) втрати. Враховуючи визначальну роль української митниці у формуванні доходної частини Державного бюджету внаслідок справляння митних платежів, одним із пріоритетів її діяльності можна визначити фіскальний, який полягає у постійному і безперервному контролі за правильністю обчислення, своєчасністю та повнотою сплати обов'язкових платежів, що утримуються під час перетину кордону. Окрім фіскального аспекту, варто виокремити і правоохоронну складову діяльності митних органів, яка тісно пов'язана з потребою запобігання та протидії злочинам у зовнішньоекономічній діяльності, перш за все, контрабанді та порушенням митних правил. Аналіз митних ризиків є, відносно, новим інструментом митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, проте, ризик-менеджмент міцно зайняв провідне місце у митній справі та активно впливає як на роботу митних органів, так і на усю сферу зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення використання системи ризик-менеджменту в діяльності Державної митної служби України є вузькоспеціалізованим, проте, йому завжди приділялося багато уваги у наукових дослідженнях українських науковців та практиків сфери митної справи, серед яких варто виокремити напрацювання І. Бережнюка, А. Брендак, А. Войцещука [1], О. Комарова [2], О. Неліпович [8], І. Несторишена [4], М. Розумей, Г. Розумей, В. Туржанського [4; 8] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, в Україні, яка на сьогодні впровадила і активно використовує систему управління ризиками в Державній митній службі України, залишається не достатньо дослідженими окремі питання цього процесу, в тому числі – його розвитку і вдосконалення (еволюції).

Формулювання цілей статті. В межах свого дослідження, основними завданнями визначено вивчення особливостей формування та використання системи ризик-менеджменту в митній службі України.

Виклад основного матеріалу. Запровадження в діяльності Державної митної служби України системи управління ризиками при здійсненні митного контролю припадає на 1999 рік. Саме протягом 1999–2003 років, до компетенції Оперативної митниці було включено питання здійснення постійної інформаційно-аналітичної роботи на основі методики визначення системи ризиків, яка розроблялася митницею, на базі узагальноної інформації, яка отримувалася з різних джерел [2, с. 74–75].

Як покаже узагальнення найрізноманітніших тверджень та визначень, які стосуються поняття «ризик», усі вони зводяться до 3 основних постулатів – потреба здійснення вибору; імовірності настання несприятливих подій; отримання негативного фінансового ефекту (понесення збитків, недоотримання прибутків, заподіяння іншої шкоди, яка може мати як вартісний вираз втрат, так і іміджево-репутаційні наслідки). При цьому, ризик у загальному розумінні – це не обов'язково негативний показник, а скоріше можливість настання як негативних, так і позитивних наслідків. Проте, якщо ми говоримо про вузькоспеціалізовані сфери його застосування, до яких відноситься і митна справа, то тут, як правило, ризики розглядаються через призму порушень законодавства. У контексті діяльності митних органів – це ймовірність несплати митних

платежів (фіскальні ризики) та здійснення контрабанди і порушень митних правил (правоохоронний ризик).

Митна служба України постала перед вибором – або формувати власну систему аналізу та управління митними ризиками, або ж, вивчивши іноземні аналоги – використовувати вже існуючі практики, які добре себе зарекомендували. Було вирішено зупинитися на комбінованому варіанті – розробляти власну систему, але, при цьому, вона мала опиратися на апробовані міжнародні стандарти та кращий зарубіжний досвід [1, с. 29]. В автоматизованій системі митного оформлення Державної митної служби України, починаючи із 2006 року, функціонує модуль автоматизованої системи аналізу та управління ризиками, на який покладено функцію проведення автоматизованого аналізу та оцінки ризиків у режимі он-лайн, у ході оформлення митних декларацій [7]. Як бачимо, активне впровадження ризик-менеджменту, в практичну діяльність митних органів, перебуває у прямій залежності від розвитку можливостей комп'ютерної техніки, інформаційних технологій, та прискорення процесів передачі і обміну митною інформацією. Усе це сприяло тенденції відходу від системи всеохоплюючого контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів на, або з митної території України та активному впровадженню принципу вибірковості митного контролю у діяльність української митниці. До суттєвих позитивних моментів у практичному застосуванні ризик-орієнтованого підходу слід віднести значну мінімізацію матеріальних, фінансових і часових затрат як у суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і у митників у ході виконання ними митних формальностей, внаслідок впровадження цього «точкового» способу здійснення митного контролю.

У фаховій науковій літературі, присвяченій питанню застосування ризик-менеджменту в Державній митній службі України часто можна знайти згадку про те, що система управління митним ризиком використовується в Україні із 2005 року. При цьому, як правило, дослідники не вдаються у подальшу деталізацію цієї, без перебільшення, революційної події у житті вітчизняних митників. На наш погляд, еволюцію управління ризиками у митних органах України, залежно від часового періоду та особливостей функціонування Держмитслужби, варто поділити на 3 основні етапи:

- етап інституційного становлення (1999–2012 роки), на який припадає період впровадження та розвитку управління митними ризиками у ДМСУ, як самостійної державної інституції;
- перехідний етап (2013–2019 роки), коли вітчизняна митниця, по факту втратила свою самостійність та функціонувала у складі інших органів державної виконавчої влади – спочатку Міністерства доходів і зборів України, а згодом – як складова Державної фіскальної служби України;
- етап подальшої еволюції (2019 рік – по тепер), який характеризується відновленням спроможності митних органів після поділу Державної фіскальної служби України та створенням Державної митної служби України як центрального органу виконавчої влади України, який реалізовує державну митну політику та державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи;

Базові засади аналізу даних митних оформлень товарів і транспортних засобів в ЄАІС Держмитслужби України, які мали на меті виявлення ознак митних правопорушень, та на яких ґрунтувалася інформаційно-аналітична діяльність Оперативної митниці, були визнані ефективними та отримали свою подальшу еволюцію. У 2003 році, після ліквідації Оперативної митниці в системі Держмитслужби України було створено Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту. Якщо на початку воно перебувало у статусі спеціалізованого митного управління, то в подальшому воно отримало ранг центральної митниці з питань аналізу ризиків та аудиту [1, с. 17]. До її компетенції було віднесено питання впровадження та супровід в митній системі України аналіз ризиків та управління ними, а також митний аудит; оцінка, аналіз інформації,

на підставі якої формувалися профілі ризиків; збір, аналіз та вивчення інформації про наслідки застосування митними органами профілів ризиків, визначення ефективності їх застосування; їх актуалізацію, шляхом внесення змін та доповнень до них.

У 2003 році було підписано контракт про технічну допомогу з реформування та модернізацію митної служби України «Митниця 7» за програмою Tacis. Згідно цього контракту передбачалася допомога у створенні та оснащенні Центрального бюро аналізу ризиків, проведення консультацій європейськими експертами для надання практичних рекомендацій про практичне використання системи аналізу ризиків і митного пост-аудиту [2, с. 75].

Подальше вдосконалення системи митного контролю на основі процесів аналізу та керування ризиками (далі – САКР) було закладено наказом Державної митної служби України у травні 2005 року [5]. Автори Концепції створення, впровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками (далі – Концепція) визначили, що основною передумовою її розробки та затвердження стали:

- курс України на стратегічну інтеграцію з Європейським Союзом;
- удосконалення співробітництва нашої держави з країнами Європейського Співтовариства;
- забезпечення доступу вітчизняних товарів на зовнішні ринки збуту;
- отримання інвестицій та запровадження режиму максимального сприяння у сфері зовнішньої торгівлі з країнами, які входили до Світової організації торгівлі (далі – СОТ).

Митний контроль повинен був здійснюватися на принципі вибіркової та обмежуватися тими своїми формами, які були б достатні для дотримання митного законодавства України, а при визначенні зазначених форм повинна була використовуватись система, яка базувалася на аналізі та керуванні ризиками, використання якої підтверджувалося позитивним досвідом митних адміністрацій інших країн, що її активно використовували у своїй практичній діяльності [3].

Застосування основних положень Концепції у діяльності митних органів України переслідувало мету підвищення ефективності їх діяльності завдяки формуванню передумов для цілеспрямованого контролю за операціями переміщення через митний кордон товарів, транспортних засобів із високим рівнем ризику на основі оптимального розподілу наявних матеріальних та людських ресурсів.

Зважаючи на світові тенденції розвитку митної справи, розробники Концепції сподівалися, і як показала практика – не помилилися у своїх надіях, що САКР повинна була стати однією з основних складових роботи з приведення митних процедур в Україні у відповідність до критеріїв якості митного контролю та митного оформлення, передбачених стандартами СОТ, які на той час полягали у: скороченні часу митного оформлення; прозорості та передбачуваності роботи митних органів для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; партнерстві у відносинах митних органів із суб'єктами ЗЕД.

Концепцією було дано визначення таких базових понять у ризик-менеджменті, як «ризик», «аналіз ризику», «об'єкти аналізу», «товари групи “ризик”», товари групи «прикриття», «індикатори ризику», «сфери ризику», «оцінка ризику», «профіль ризику», «керування ризиком».

САКР складалася із 2 основних елементів:

1. Збирання та оброблення інформації про: осіб, товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України: статистичної інформації, а також результати порівняння внутрішньодержавної статистики зі статистичними даними країн-контрагентів; виробничо-економічний потенціал країн-контрагентів; результати діяльності митних органів, а також спеціальної статистики про порушення митних правил; правопорушення і злочини у сфері митної справи; діяльність митних брокерів (посередників), власників митних ліцензійних складів, а також перевізників; розра-

хунки за здійсненими зовнішньоекономічними угодами; про транспортні логістичні схеми. А також інформації, що надходить від інших правоохоронних і контрольних органів України, а також митних органів та правоохоронних органів іноземних держав і яка заявляється при здійсненні декларування товарів і транспортних засобів.

2. Виявлення й аналіз ризиків, які полягали у визначенні: сукупності умов і факторів, що впливають на ризики; митних процедур, при здійсненні яких існує ймовірність здійснення митного правопорушення; об'єктів аналізу; критеріїв і параметрів, що характеризують ризики; індикаторів ризику; можливої шкоди у разі виникнення ризиків.

У 2005 році відбулася реорганізація Центрального бюро аналізу ризиків та аудиту у Департамент аналізу ризиків та аудиту Державної митної служби України із покладенням на нього завдання спільно з управліннями, департаментами Держмитслужби, спеціалізованими митними установами та митними органами України організувати та впроваджувати в митних органах України систему аналізу ризиків і управління ними, а також перевірки на підставі методів аудиту. Окрім, власне аналізу та управління ризиками, до компетенції новоствореного департаменту було віднесено перевірки учасників ЗЕД та контроль за службовою діяльністю митних органів; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; планування та впровадження заходів, спрямованих на запобігання порушень митного законодавства України; внутрішня безпека та аналіз ризиків службової діяльності працівників митної служби. Структурно департамент складався із відділів селекції профілів ризику; розробки профілів ризиків; автоматизації профілів ризику. Саме в цей період, у 2007 році, відбулося впровадження модуля АСАУР АСМО «Інспектор-2006» під час митного оформлення з використанням митних декларацій.

У травні 2008 року, на базі Департаменту аналізу ризиків та аудиту було створено Департамент аналітичної роботи та інформаційної розвідки, який отримав статус регіональної митниці з питань організації аналітичної роботи, інформаційної розвідки, аналізу й управління ризиками, проведення документальних виїзних (митний аудит) та камеральних перевірок платників податків. У складі цього департаменту діяли відділ аналізу та розробки профілів ризику та відділ автоматизації та супроводження системи управління ризиками. Окрім них, структурними підрозділами департаменту стали служба митної варті і служба власної безпеки та аналізу ризиків діяльності працівників митної служби, які перебували у прямому підпорядкуванні, були підконтрольні та підзвітні Голові ДМСУ [6].

Протягом 2009–2010 років аналіз митних ризиків було покладено на Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту, де питання ризик-менеджменту було покладено на відділи розробки профілів ризику та впровадження профілів ризику. В період 2010–2012 років, зважаючи на зростання правоохоронних аспектів у використанні митних ризиків, їх функціонування було віднесено до компетенції Департаменту боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції, де функціонував відділ розробки та впровадження ризиків. А починаючи із 2012 року – систему ризик-менеджменту в ДМСУ було передано до компетенції новоствореного Департаменту митного аудиту, аналізу та управління ризиками.

Другий (перехідний) етап в розвитку управління митними ризиками припадає на період 2013–2019 років, коли діяльність митних органів здійснювалася у складі спочатку Міністерства доходів і зборів України, а згодом – його правонаступниці, Державної фіскальної служби України. Протягом 2013–2014 років митний ризик-менеджмент функціонував у складі Департаменту розвитку митної справи, структурним підрозділом якого стало Управління аналізу ризиків та аналітичної роботи до якого входили відділ координації та розвитку системи управління ризиками та відділ розробки профілів ризиків. Стратегічним планом розвитку Міндоходів на 2013–2018 роки було передбачено посилення функції оцінки та управління ризиками як основи податкового

та митного контролю. Саме в цей (2012–2013 роки) було успішно впроваджено модуль АСАУР АСМО «Інспектор-2006» для автомобільних та залізничних пунктів пропуску.

У складі Державної фіскальної служби України, протягом 2014–2015 років, діяв Департамент аналізу ризиків та протидії митним правопорушенням, а згодом функцію аналізу митних ризиків було передано до Департаменту організації митного контролю та оформлення, у складі якого було створено Управління забезпечення функціонування системи управління ризиками, яке складалося із 3 відділів – відділу координації та розвитку системи управління ризиками, відділу розробки профілів ризику, відділу моніторингу застосування системи управління ризиком. Не дивлячись на певну деградацію митної служби у цей період, яка, по факту, була поглинута податковою службою із превалюванням фіскальної складової у своїй діяльності, співробітниками центрального апарату як Міндоходів, так і ДФСУ робилося все можливе для забезпечення підтримки роботи та розвитку системи управління митними ризиками, як основи здійснення митного контролю.

На підтвердження цього факту доцільно згадати прийняття розпорядження КМУ «Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року» від 27.12.20017 р. № 978-р, яким було прийнято Стратегію у цій сфері. Метою стратегії стало визначення шляхів розвитку та вдосконалення діючої в Україні системи управління митними ризиками з урахуванням Митного кодексу України, кращої міжнародної практики та законодавства ЄС щодо управління ризиками, Компендіуму з управління ризиками Всесвітньої митної організації, рекомендацій іноземних експертів для побудови сучасної, гнучкої, багатофункціональної системи управління митними ризиками, яка наповнюватиметься як на центральному, так і на регіональному рівні [7].

Формування третього етапу (подальшої еволюції) у розвитку системи управління митними ризиками розпочинається у 2019 рік, коли у структурі центрального апарату заново створеної Державної митної служби України було сформовано Департамент таргетингу та профілювання митних ризиків, поточне реформування якого закінчилося у 2021 році, коли функцію таргетингу було вилучено, а сам структурний підрозділ отримав назву Департамент профілювання митних ризиків. На сьогодні посадові особи департаменту активно залучаються до підготовки широкого кола нормативно-правових актів, оновлюють реєстр ризиків та перелік індикаторів ризику, вносять зміни до функціонуючих профілів ризику, схвалюють рішення про введення в дію нових та припинення дії існуючих профілів ризику, на постійній основі здійснюють наповнення рамкових профілів АСАУР актуальною інформацією.

На сьогоднішній день система забезпечення вітчизняного ризик-менеджменту перебуває в процесі постійного розвитку, реформування й узгодження, відповідно до існуючих міжнародних стандартів, норм, вимог і загально визначених існуючих базових принципів регулювання митної діяльності, спираючись на надважке завдання оптимального поєднання заходів, щодо гарантування дотримання стратегічних національних митних інтересів та інтересів учасників зовнішньоекономічних відносин, які діють в межах чинного правового поля [2, с. 80]. При цьому, все більшої актуальності набуває використання митних інформаційних технологій та інтелектуальних механізмів митного контролю [8, с. 212].

Висновки. Враховуючи те, що поняття «ризик», зводиться до 3 основних аксіом – потреби здійснення вибору; імовірності настання несприятливих подій; отримання негативного фінансового ефекту, можна стверджувати, що цей термін корелюється і з митною справою та є невід’ємною частиною митного регулювання ЗЕД. Широке застосування системи управління митними ризиками при виконанні процесів митного оформлення і митного контролю сприяє росту ефективності діяльності митної служби; акцентує увагу посадових осіб Держмитслужби на контролі операцій із високим ступенем митного ризику, що, у свою чергу, сприяє росту ефективності використання

усіх видів ресурсів митної служби; формує передумови для прискорення переміщення через митний кордон товарів та транспортних засобів із низьким ступенем ризику. Дослідження питання еволюції системи ризик-менеджменту у практичній діяльності Державної митної служби України, із рахуванням часових рамок та особливостей її функціонування, дозволило виділити три основні етапи: інституційного становлення (1999–2012 роки) – впровадження та активний розвиток управління митними ризиками у ДМСУ; перехідний етап (2013–2019 роки), коли вітчизняна митниця, по факту втратила свою самостійність та функціонувала у складі інших органів державної виконавчої влади; етап подальшої еволюції (2019 рік – по тепер), на який припадає період відновлення спроможності митних органів шляхом нового створення Державної митної служби України як одного із центральних органів виконавчої влади нашої держави.

Подальші наукові дослідження цього напрямку діяльності митної служби будуть базуватися на аналізі майбутніх заходів, щодо вдосконалення використання системи управління ризиками в діяльності Державної митної служби України в частині підвищення її ефективності та результативності, а також поліпшенні організаційно-управлінських аспектів застосування.

Список використаних джерел:

1. Войцешук А.Д. Інституційні зміни управління митними ризиками в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. № 3 (119). С. 15–21.
2. Комаров О.В. Механізми адміністрування митних ризиків в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Університет митної справи та фінансів. Дніпро, 2017. 212 с.
3. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 08.09.2024).
4. Несторишен І.В., Туржанський В.А. Управління митними ризиками: теорія та практика : монографія. Ірпінь-Хмельницький : ФОП Стрихар, 2018. 302 с.
5. Про затвердження Концепції створення, впровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю : наказ Державної митної служби України від 27.05.2005 р. № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0435342-05#Text> (дата звернення: 09.09.2024).
6. Про затвердження Положення про Департамент аналітичної роботи та інформаційної розвідки: Наказ Державної митної служби України від 17.05.2008 № 515. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=04RPJ826CF&abz=7GO7Y> (дата звернення: 07.09.2024)
7. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 27.12.20017 р. № 978-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#n54>. (дата звернення: 08.09.2024).
8. Туржанський В.А., Неліпович О.В. Європейські орієнтири розвитку системи управління митними ризиками в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1 (48). С. 206–213.

References:

1. Voitseshchuk A. D. (2016) Instytutsiini zminy upravlinnia mytnymy ryzykamy v Ukraini [Institutional changes in customs risk management in Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, vol. 3(119), pp. 15–21.
2. Komarov O. V. (2017) Mekhanizmy administruvannya mytnykh ryzykiv v systemi derzhavnoho rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi dialnosti [Customs risk administration mechanisms in the system of state regulation of foreign economic activity]: dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.02 / Universytet mytnoi spravy ta finansiv. Dnipro, 212 p. (in Ukrainian)
3. Mytnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 r. № 4495-VI. [Customs Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (accessed September 8, 2024).
4. Nestoryshen I. V., Turzhanskyi V. A. (2018) *Upravlinnia mytnymy ryzykamy: teoriia ta praktyka : monohrafiia* [Customs risk management: theory and practice]. Irpin-Khmelnytskyi: FOP Strykhar, 302 p. (in Ukrainian)

5. Pro zatverdzhennia Kontseptsii stvorennia, uprovadzhennia i rozvytku systemy analizu ta keruvannia ryzykamy ta Polozhennia pro systemu analizu y selektsii faktoriv ryzyku pry vyznachenni okremykh form mytnoho kontroliu : nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy vid 27.05.2005 r. No. 435. [On the approval of the Concept of the creation, implementation and development of the system of risk analysis and management and the Regulations on the system of analysis and selection of risk factors when determining individual forms of customs control]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0435342-05#Text> (accessed September 9, 2024).

6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Departament analitychnoi roboty ta informatsiinoi rozvidky: Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy vid 17.05.2008 № 515: [On the approval of the Regulations on the Department of Analytical Work and Information Intelligence]. Available at: <http://consultant.parus.ua/?doc=04RPJ826CF&abz=7GO7Y> (accessed September 9, 2024).

7. Pro rozvytok systemy upravlinnia ryzykamy u sferi mytnoho kontroliu na period do 2022 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 27.12.20017 r. No. 978-r. [On the development of the risk management system in the field of customs control for the period until 2022]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#n54> (accessed September 9, 2024).

8. Turzhanskyi V. A., Nelipovych O. V. (2024) Yevropeiski oriientyry rozvytku systemy upravlinnia mytnymy ryzykamy v Ukraini [European guidelines for the development of the customs risk management system in Ukraine]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, vol. 1 (48), pp. 206–213.